

NEV'İ DİVANI'NDA GÜNLÜK HAYAT

Erol ÇÖM *

Özet

*Eski Türk Edebiyatına yönelik tenkitlerden biri de hayattan kopuk, hayâlî bir edebiyat olduğudur. Dîvanlar üzerinde yapılan çeşitli çalışmalar, iddia edilenin aksine, dîvan şairlerinin, maksatlarını ifade ederken günlük hayattan da faydalandıklarını göstermiştir. Bu makalede de on altıncı yüzyıl şairi Nev'î'nin **Divan**'ında yer alan günlük hayat unsurları tespit edilmeye çalışılmış; alışveriş, askerlik, avcılık, çocuklar, gayrimüslimler, düğün, hastalıklar ve tedavi yollarıyla ilgili hususlar, **Divan**'dan seçilen örnek beyitlerle belirtilmiştir.*

Anahtar Kelimeler

Eski Türk Edebiyatı, Nev'î, dîvan, günlük hayat.

THE DAILY LIFE IN NEV'İ'S DİVAN

Abstract

*One of the criticism to Classical Turkish Literature is that it is not related with the life and an utopian literature. The different studies on the dîvans, on the contrary, show that dîvan poets, when expressing their aims, make use of the daily life. In this study, the daily life factors present in the **Divan** of Nev'î, the poet of sixteenth century, was tried to be find out and shopping, military service, hunting, children, non-Muslims, wedding, diseases and the subjects about the ways of medical treatment, and death were determined by the sample distichs selected from **Divan**.*

Key Words

Classical Turkish Literature, Nev'î, dîvan, daily life.

Eski Türk Edebiyatına özellikle Tanzimat'tan günümüze değin yöneltilen tenkitlerin başında, halktan ve hayattan kopuk, tamamen hayâlî bir edebiyat olduğu iddiası gelir. Eski edebiyatımızda şiir öne çıktığı için bu tenkitler şiir üzerinde yoğunlaştırılır. Ön yargılar bir tarafa bırakılıp farklı devirlerden rastgele seçilen birkaç dîvanın tedkik

* S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

edilmesiyle gerçeğin öyle olmadığı, şairin yaşadığı devre ait pek çok hususu mısralarına yansıttığı ortaya çıkacaktır. Bir şairin hemen hemen bütün şiirlerini toplayan dîvânında devrin siyâsî ve iktisâdî gelişmelerini, tabî felâketlerini, hastalık ve tedavi yollarını, eğlencelerini, giyim kuşamını kısacası bütün unsurlarıyla devrin günlük hayatını bulmak mümkündür. Elbette bu mâlûmat resmî belge üslûbuyla verilmez. Şair, günlük hayatı, şiirinin esas teması olan aşkını, sevdiğiyle münasebetlerini, aşk uğruna katlanmak zorunda kaldığı mihnetleri anlatma vasıtası olarak edebî sanatlarla kullanır.

Bu çalışmamızda on altıncı yüzyıl şairlerinden (ö. 24 Haziran 1599, İstanbul) müderrislik, kadılık, şehzade hocalığı yapmış ve kazaskerlik rütbesinden emekli edilmiş Nev'î'nin **Divan**'ında yer alan günlük hayat unsurlarını tespit etmeye çalıştık. Eğitimi ve vazifeleri dikkate alındığında "yüksek zümre"den olan, halktan ve günlük hayattan kopuk olmasını bekleyebileceğimiz Nev'î'nin hayatla iç içe olduğunu gördük. Tespitlerimizi genel başlıklar altında topladıktan sonra alışveriş, askerlik, avcılık, çocuklar, gayrimüslimler, düğün, hastalıklar ve tedavi yolları ve ölümle ilgili hususları yazımızda sunmaya çalıştık:

1. Alışverişle İlgili Hususlar

Para, ticaretin önemli unsurlarındandır. Geçmişte paralar altın, gümüş gibi kıymetli madenlerin daire şeklinde kesilip üzerine damga basılmasıyla imal edilirdi. Düşük ayarlı altın veya gümüşten kesilme ihtimali olmadığı için devlet damgası taşıyan paralar revaç görürdü. Külçe hâlindeki altın ve gümüşe de ayarlarının tam olduğuna dair mühür vurulurdu:

Meger üstâd-ı gerdün aqça kesdi külçe-i yahdan
Döküldi naqd-i sîmîn şekl-i bâzâr oldı her güşe (s. 489)¹

Şeref gelse revâdur şânına mühr-i vezâretten
Revâcî sikkeden taḥsîl ider hep naqd-i 'Osmânî (s. 142)

¹ Sayfa numaraları **Divan**'ın Dr. Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan (İstanbul, 1977) tenkitli basımına göredir. Alıntılarda **Divan**'daki metin esas alınmış, dizgiden kaynaklanan transkripsiyon hataları tarafımızdan düzeltilmiştir.

Yüzüme pāy-i següñ nakşı n'ola virse şeref
 Sikke-dār olsa olur қadri füzün altunuñ (s. 369)²
 Alışverişte kolayca harcanmak için büyük paralar bozdurulur:
 Sīm-tenler yolına varını harc eylemege
 Bozar altını yine aқçaya şarrāf-ı zamān (s. 444)

Eldeki malı satmanın usûllerinden biri de günümüzdeki reklâm vermeye benzer bir iş gören tellâl tutmaktı. Tellâl, satılacak malı çarşı pazar dolaşp bağırarak halka duyurur, bu hizmeti karşılığında da hem satıcıdan hem alıcıdan “tellâliye” denilen bir ücret alırdı:

Cāme-i cismi şatan alur imiş cān naқdin
 Gireyin ben de fenā şehrine dellāl olayın (s. 441)³

Bir mal veya mülkün en çok verene satılması olarak tanımlayabileceğimiz mezat da yaygın bir satış yöntemidir:

İtmesünler hūb-rūlar cāme-i hūsni mezād
 Kim bahāsın buldı ol nev-res nihāl üstindedür (s. 282)⁴

Turfanda yiyeceklerin, sera tekniklerinin gelişmiş olduğu zamanımızda bile mevsimlerinde ettikleri pahadan çok daha fazlasına alıcı bulduklarını dikkate alırsak, asırlar öncesinde ne kadar kıymet kazandıklarını tasavvur etmemiz kolaylaşacaktır:

Maқbūlüm olsa n'ola o dürr-i yegāne kim
 Bī-vaқt olunca meyve bulur қadr ü i'tibār (s.152)⁵

Yüksek fiyatlı mallara alıcı bulmak zor olur; bu tür mallar pek revaç bulmazlar:

Ucuz bahālu gerekdür metā'-ı dehr-i denī
 Bahāmuz ağır anuñçün revācumuz yoқdur (s. 315)

² Ayrıca bk. s. 412/G.303-5.

³ Ayrıca bk. s. 424/G.324-4.

⁴ Ayrıca bk. s. 336/G.178-4.

⁵ Ayrıca bk. s. 152/K.53-7.

Malın asıl fiyatı üzerine pazarlık payının da eklendiğini bilen alıcılar, satıcının istediği fiyatı vermez, pazarlık ederler. Pazarlık kızıymışsa, üçüncü bir kişi de araya girerek istenilen ile teklif edilen fiyatın arasını bulur:

Çuçdururmuş bilin ol serv-i revān cān virene
Gel miyāncı olalum eyle gönül bāzārı (s. 544)⁶

Osmanlı Devletinde esnafı denetleme işi “muhtesib” denilen görevlilere düşerdi. Satılan malların fiyat ve kalitelerini denetlemek, ölçü ve tartı aletlerini kontrol etmek, dine ve ahlâka uymayan hareketlere geçit vermemek muhtesiblerin başlıca görevlerindendi:

Muhtesib çahve-fürüşa ne ta'addī eyler
Yoğsa kâfir mi olur içse müsülmān çahve (s. 589)

Müşterinin dikkatini çekecek kadar kusuru olan malları satmak pek kolay değildir. Ayrıca, kalitesiz ve kusurlu malları satanları cezalandıran esnaf loncaları da caydırıcı bir husustur:

Libās-i cism-i şad-çāküm benüm bāzār-ı dehr içre
Şatılmaz 'aybı var zīrā öñinde pāre düşmişdür (s. 317)

Satılacak mallar pazar yerlerine sabahın erken saatlerinde getirilir. Satışlar gün boyunca devam eder; bu arada malın iyileri erken gelen müşterilerce seçilir. Akşama kötüler kalır. Satıcı, elinde kalanları da satıp bir an önce evine gidebilmek için fiyatları düşürür:

Zamān-ı haṭṭı gelse yār luṭfın bī-kerān eyler
Metā'in her kişi aḥşama çarşu rāygān eyler (s. 303)

Müşterisi olmayan mal elde kalacağı için, satıcı zarara girer:

Nev'ī metā'-ı derdüme ṭālib bulunmadı
Bāzār-ı ğamda sūd u ziyānum bilinmedi (s. 526)

⁶ Ayrıca bk. s. 307/G.129-5, 471/G.404-1.

2. Askerlik ve Savaşla İlgili Hususlar

Disiplinli olduğu zamanlarda Osmanlı Devletine parlak zaferler kazandıran yeniçeriler, Balkanlardaki Hristiyan halkın belirli kıstaslara göre seçilen çocuklarından yetiştirilirdi. Devşirilen çocukların kimlik bilgileri, eşkâlleri bir deftere yazılır ve bu defter iki nüsha olarak çoğaltılırdı. Bu işlemler tamamlandıktan sonra, her bir çocuğa kızıl aba denilen lokma dikişli kırmızı üst dolaması yaptırılıp giydirilir, takriben iki yüz kişilik kabilelerle merkeze getirilirdi.⁷

Devşirmeler, eğitimden geçip yeniçeri olmaya hak kazanmalarından sonra yeniçeri kıyafetine bürünürlerdi. Yeniçeri kıyafetinin önemli bir unsuru olan başlık, önceleri keçeden yapılmış bir börkten ibarettir. I. Murad zamanında Apolonya kalesinin fethinden sonra, altın bir tas da ganimet olarak bir yeniçerinin eline geçer. Tası kaptırmak istemeyen yeniçeri, başına geçirip üzerine de sarıgını sarar. Bu şekildeki başlık padişahın hoşuna gider ve bunun resmî başlık olmasını emreder. Sırmalarla süslü yeni başlığa “üsküf” adı verilir. I. Murad’dan sonraki padişahlar döneminde bu başlık “tâc-ı sultânî” olarak anılır.⁸

Aşağıdaki beyitte şairin gül ve laleyi devşirme, nergisi de yeniçeriymiş gibi nasıl tahayyül ettiğini devşirmelerin ve yeniçerilerin kıyafetleri hakkında yukarıda verilen bilgiler ışığında anlayabiliyoruz:

Çızıl külâh ile devşürmedür gül ü lāle
Geyer yeñiçeriler gibi tâc-i zer nergis (s. 88)

Savaş zamanlarında ihtiyaç hasıl olursa gönüllü askerler de orduya alınır. Savaşta yararlılık gösteren gönüllülere daimî olarak orduda kalma imkânı verilirdi:

Āsitānuñda gönüllü kullar isterseñ eger
Göñlümüz yaz ey güzellik milkinüñ ser-leşkeri (s. 513)

⁷ Mehmet Zeki Pakalın, “Devşirme”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I, İstanbul 1993, s. 444-448.

⁸ Mehmet Zeki Pakalın, “Yeniçeri”, **age.**, C. III, s. 617-624.

Eski savaşların vazgeçilmez silâhları olan kılıçlar, üzerleri işlenerek, kıymetli taşlar yerleştirilerek süslenirdi. Böyle süslemeli kılıç, hançer gibi silâhlara “murassa” denirdi:

Muraşsa' eyledi şemşir-i nazmuñ ey Nev'î
Dilüñde la'l-i lebi vaşfi ol dür-i 'Aden'üñ (s. 370)

Bıçak, makas vb. kesici aletlerin yeterince keskin olup olmadığı kâğıtta sınanır:

Jeng idi 'uzlet niyâmında niçe eyyâm idi
Kâgad ile eyledüm tîğ-ı lisânum imtiñân (s. 114)

Yay, esnekliğini kaybetmemesi için kullanılmadığı zamanlar kurulu tutulmaz:

Çin itme kaşuñ hışm ile 'uşşâkuña her dem
Bi'llâhi zarardur kurulu tutma kemânı (s.553)

Sertliği nedeniyle kolayca kurulamayan yaylar ısıtılarak yumuşatılır:

Kemân-ı Rüstem olursañ da ger şalâbetde
Zamâne âteş-i çahr ile nerm ider fi'l-ñâl (s. 566)

Orduya komutan tayin edilenlere, komutanlık alâmeti olarak padişah tarafından sancak, kılıç ve kemer verilir:

Diyâr-ı şarka gider ya meger Sinân Pâşâ
Virildi Şâh-ı cihândan livâ vü tîğ u kemer (s. 54)

Düşman ordusuyla karşı karşıya gelip savaşa başlamadan önce, askerin moralini yükseltmek, Allah'ın yardımının üzerlerinde olduğunu hatırlatmak için Kur'an-ı Kerim'den özellikle Fetih Sûresi okunur, savaşa ilgili çeşitli dualar edilir, muskalar taşınır:

Oğur lisān-ı sinānı 'adūya karşı tırup
Sevād-ı āyet-i "naşrun min'allāh"ı ezber (s. 54)

Du'ā-yı seyf ile ol düşmeni ider teshîr
Meger hamā'il olup zaḥm-ı tîri kırtara ser (s. 55)

Savaşların kılıç, ok, mızraklarla yapıldığı devirlerde, iki düşman ordu karşı karşıya gelince birbirlerinden cengaver istemeleri âdettendi. En iyilerden seçilen bu savaşçılara "mübariz" denirdi. İki tarafın mübarizleri savaş meydanında dövüşür, kazananın ordusu savaşa moral bakımından güçlü başlardı.

Mübārizān-ı çemen ya'nî nergis ü süsen
Birisi tîğ kuşanmış biri tutar şeşper (s. 54)

Düşmanı en gafil ânında yakalamak için taarruzlar şafak vaktinde yapılır:

Nitekim şubḥ-ı şādık şancağın ref' eyleyüp ḥurşîd
Şeherden feth-i milk-i zulmet-i garba müheyyādur (s. 84)⁹

Uzun bir müddet tekrar başa bela olmaması için, düşman ordusu tamamen yok edilmeye çalışılır. Koparılan kelleleri mızraklara takmak da savaş alanlarının dehşet verici manzaralarındandır:

Ḳıyāmet kopdı ḥaşr oldı sırāt-ı tîğ olup zāhir
Cihānda ḳalmadı şimdi ḳılıçdan geçmedük kāfir (s. 603)

Ser-i 'adūyı diker nîzeye kerāmeti gör
Elinde ḥāşıl ider çüb-ı ḥuşg meyve-i ter (s. 55)¹⁰

Düşman taarruzlarına karşı koyabilmek için surlarla çevrilmiş yerler, top atışlarıyla gedikler açılmak suretiyle fethedilebilirdi:

⁹ Ayrıca bk. s. 122/K.39-26.

¹⁰ Ayrıca bk. s. 190/Musammat 4-81.

Āsān olur mı göñline girmek güzellerüñ
Elbette kāfir illeri olmaz ħiṣārsuz (s. 345)

‘Ārızuñ od bırağup şehri dil-i ‘uṣṣāka
Ḥaylī ħübānı ŧikest eyledi ṭōp-ı zekānuñ (s. 377)¹¹

Osmanlı Devletinin posta hizmetlerini gören askerlerine “peyk” denirdi. Özel olarak seçilen ve eğitilen bu askerler, aldıkları haberleri müthiş bir hızla iletirlerdi. Çok iyi binici olmalarının yanı sıra, çok iyi koşuculardı da. İhtiyaç duydukları kuvveti kazanmak için yanlarında bulundurdukları şekerleri yerlerdi. Başlarındaki altın yaldızlı tunçtan miğfer de özel kıyafetlerindendi.¹²

Meger ki şarḡ ilinüñ peyki mihr-i zerrīn-tāc
Getürdi nāme-i nuṣret esüp nesīm-i zafer (s. 53)

3. Avcılıkla İlgili Hususlar

Zamanının en etkili silâhlarından olan ok avcılığında da kullanılırdı:

Bizden tegāfūl eyleyüp atma niṣāna tīr
Naḥcīr olunca ḥāzır atılmaz yabana tīr (s. 264)

Canlı olarak yakalanmak istenen hayvanlar tuzağa düşürülür:

Dāma şordum ki nedür dāne döküp gözledüğüñ
Didi şayd olmaz o ŧehbāz diyü ağlaruz (s. 340)

Dökdüm müjemüñ ḥārını çāh-ı nazār üzre
Dām itdüm ol āhū gelecek reh-güzer üzre (s. 465)

Avda eğitilmiş hayvanlardan da istifade edilir. Köpekler; doğan, şahin gibi yırtıcı kuşlar av için eğitilebilirler. Av kuşları avcının bileğinde ve gözleri örtülü olarak tutulur. Ava salınacaklarında

¹¹ Ayrıca bk. s. 28/K.10-4.

¹² Mehmet Zeki Pakalın, “Peyk”, *age.*, C. II, s. 774-776.

başlarındaki örtü çıkarılır. Bu tür avlanma padişahlara ve devlet erkânına mahsustur:

Felek rakīb-i segi gerçi şaldı şahrāya
Bize ol āhū-yı vaḥşī degül şikār yine (s. 496)

Ey meh n'ola şehbāz-şifat tutsañ el üzre
Şehrūñde bizüz şimdi gözi bađlu müsāfir (s. 316)¹³

4. ÇOCUKLARLA İLGİLİ HUSUSLAR

Varlıklı ailelerin çocukları sütanneler (dāye) tarafından emzirilir, yemek yiyebilecek olgunluğa gelen çocuklar süttten kesilirdi:

Baña göz yaşı virmiş süd yirine tıfl iken dāye
Ėam ile Ėuşşa hem-zādum belā māder peder fūrķat (s. 251)

Keser şırden ebr eṫfāl-i bāđı
Çü beslendi her biri buldı kemāli (s. 150)

Kolayca uykuya dalmaları için bebekler beşiğe yatırılırlar. Oynarken uykuya dalması veya uyandığında onlarla avunup etrafını rahatsız etmemesi için bebeğin beşiğine çeşitli oyuncaklar bağlanır:

Ėaşmuñı uyutmada gehvāre-i şıbyān olup
Dīde-i encüm gibi bīdār imişsin ey felek (s. 174)

Ola bāzīçe diyü mehdine bir tıfl-ı ra'nānuñ
Ser-ā-pā rişte-i cismüme dizdüm Ėalka-i dāđı (s. 530)

Emeklemeye başlayan çocuklar, yalnız başlarına iken kendilerine veya çevrelerine zarar vermelerini önlemek, emniyetli bir alanda gezinmelerini sağlamak için, kesici olmayan bir iple gezinme payı da bırakılarak ayak bileklerinden sabit bir yere bağlanırlar:

¹³ Ayrıca bk. s. 53/K.16-2.

Dil tıflını bend itdi 'iḳāl-i zülfi
'İşk ile anı şandı meger lā-ya'ḳıl (s. 600)

Küçük yaştaki çocukların soğuşa maruz kalmaları tehlikeli ve kalıcı hastalıklara yakalanmalarına sebep olabileceği için üzerlerine titrenir:

Nā-geh gezend iriše diyü bād-ı serdden
Şeb-nem çemende tıfl-ı gülün ditrer üstine (s. 483)

Oyun çağına gelen çocuklar evde kapalı kalmak istemez, dışarı çıkabilmek için fırsat kollarlar. Aşağıdaki beyitte de pencere önüne oturmuş, dışarı çıkma hayalleri kuran bir çocuk tasvir ediliyor:

Tıfl-ı dil-i āvārenün oldu başı taşra
Ten hānesine tır-i müjeñ açalı revzen (s. 441)¹⁴

Bir ağaç dalının, bir değneğin at olduğunu hayal edip onunla koşturmak eski bir çocuk oyunudur:

Şahlr üzre şüküfe bād ile oynar güler
Tıfla beñzer kim ağaçdan ata olmuşdur süvār (s. 50)¹⁵

Küçük çocukların eğlencelerinden biri de toz toprak içerisinde oynamaktır:

Ġaltān olur düşüp ten-i hākīye göz yaşı
Şan tıfl-ı nā-resīdedür oynar türāb ile (s. 474)

Çocuklar hayvanlarla oynamayı, hayvan beslemeyi severler:

Yaraşdı sâ'id-i yāre sevād-ı noḳṭa-i dāğ
Şu tıfla döndi ki besler ḳolında beççe-i zāğ (s. 357)¹⁶

¹⁴ Ayrıca bk. s. 364/G.225-1.

¹⁵ Ayrıca bk. s. 365/G.226-3.

¹⁶ Ayrıca bk. s. 495/G.447-2, 529/G.508-2.

Erkek çocuklar silâhlara düşkün olurlar; oyuncaklarının bile silâh şeklinde olmasını isterler:

Ȧıfl olan olur imiş tîr ü kemāna mā'il
Dil müjeñle aşuñı gördügi dem sevdi hemān (s. 433) ¹⁷

Bayramlardan en fazla hazzı alan çocuklardır. Bayram yerlerine götürülen çocuklar oyuncakların başından ayrılmak istemezler:

Nev'î gibi bāzîçeye meyl eyledi aldı
Bu 'ıdgeh-i dehre gelen zümre-i eţfāl (s. 396) ¹⁸

Kötü davranışlarından dolayı uyarılmayan, başıboş bırakılan çocuklar toplum kurallarına uymakta güçlük çekerler:

Şabā şol deñlü vüs'at virdi eţfāl-i gülistāna
Utanmaz la'l-i yāre öykünür her açılan gönca (s. 485)

Yetişkinler, kendilerini sevdirmek veya yararlı alışkanlıklar kazandırmak için çocukları tatlılarla ödüllendirirler. Çocuk terbiyesinde ödüllendirme kadar cezalandırma da önemlidir:

Tatlı dillerle o şîrîn-leb aıtdı gönümüz
Mā'il itdi kendüye ıfl-ı dili alvā ile (s. 495) ¹⁹

Bülbüllerüñ yuvasını taşlar diyü seher
Urdı nesim silleyi eţfāl-i şeb-neme (s. 491) ²⁰

Yaşı gelen çocuklar mektebe verilirler. Mektepteki eğitim ve öğretim kolaydan zora doğrudur:

Mekteb-i 'ışa virüp dil ıflın irşād eyledüm
Murğ-veş başdan çevirdüm 'aklı āzād eyledüm (s. 214)

Ȧıfl-ı mekteb gibi şimdi başlayup bir noktadan
Mübtelā-yı āl-i ruhsār olmak ister gönümüz (s. 336)

¹⁷ Ayrıca bk. s. 313/G.140-1.

¹⁸ Ayrıca bk. s. 50/K.15-5.

¹⁹ Ayrıca bk. s. 201/Musammat 7-20.

²⁰ Ayrıca bk. s. 476/G.414-1.

5. Gayrimüslimlerle İlgili Hususlar

İstanbul'da yaşayan muhtelif dinlere mensup reâyânın kendi örf ve âdetlerine göre giyinmelerine, özellikle Müslüman halka benzeyecek kılık kıyafetten sakıncalarına dikkat edilirdi. Baştan ayağa kadar kimin ne giyeceği padişah emirleriyle tespit olunur, “Ba'de't-tenbih eslemeyip Fermân-ı Şerîf'e muhâlif libâs giyenler” hapis cezasıyla cezalandırılırdı.²¹ Böyle bir uygulamaya sebep olarak, devrin fermanlarında herkesin aynı giyeceklere rağbet etmesi sonucu fiyatların artması gösteriliyor.²² Bu düzenlemede kanunların dinlere göre değişen müeyyideler koymasının da etkisi olması mümkündür.

Kılık kıyafetle ilgili düzenlemeyi aşağıdaki beyitlerde de görebiliyoruz. İlk beyitte Hristiyanların kilisede tütsü yakma âdetlerini de buluyoruz:

Mâ'î destâr şarup başına yakmazdı buhūr
Gülsitân olmasa büt-hâne vü tersâ sünbül (s. 95)²³

Sâmirîler gibi şarmış başına destâr-ı surh
Sünbülünden oldu beñzer beste-i zünnâr gül (s. 99)

Hristiyanlar kiliselerini kutsal kabul ettikleri kişilerin, meleklerin resim ve heykelleriyle donatırlar:

Şanem-i deyr gibi sâkin ü sengîn ol kim
Büt-i tersâlara ma'bûd olasın leyl ü nehâr (s. 203)²⁴

Hristiyanlar Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi olayını temsil ettiğine inandıkları için boyunlarında haç taşırlar:

Hüb-rûlar sînede naqş itdi tîguñ şanasın
Bir niçe tersâ-beçe koydı çelîpâ koynına (s. 478)

²¹ A. Refik Altınay, **Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı**, Haz. Abdullah Uysal, K.B.Y., Ankara 1987, s. 78.

²² **age.**, s. 71.

²³ Ayrıca bk. s. 535/G. 519-3.

²⁴ Ayrıca bk. s. 417/G.322-5, 453/G.374-5, 469/G.401-4, 473/G.408-2.

Paskalya yortusunda kırmızıya boyanmış yumurta hediye etmek ve bunlarla çeşitli oyunlar oynamak Hristiyan âdetlerindendir:

Ol büt-i tersâ dil-i 'uşşâkı pür-hûn eyledi
Beyza-i al itdi hâzır kâfirûñ bayramına (s. 470)

Hristiyanlarca şarap içmek günah sayılmadığı gibi kutsallığı dahi vardır:

Niçün harâm ola la'lüñ şarâbı ey tersâ
Mesîh ümmetisin yok midur senüñ dînüñ (s. 370)

6. Dügünle İlgili Hususlar

Dügüne davet edilmek istenenlere mum göndermek âdettendi:

Mûm ile düğüne okumak 'âdet olmağın
Alduğ ele çerâğumuzı cür'et eyledük (s. 154)²⁵

Makam veya servet sahibi olan hatırı sayılır kişilerin düğünlere kalabalık olur:

Cem' olmaz idi zümre-i efrâd bu sūra
Zâtında anuñ olmasa külliyyet-i kübrâ (s. 16)²⁶

Davet edilen misafirleri ağırlamak, eğlendirmek üzere tahsis edilmiş eve "dügün evi" denir. Dügün sahibine veya komşularına ait olan bu ev damına bayrak asılarak belli edilir:

Bilmez dügün evin ki gele kâse-lîs ola
Fağfür-ı mülk-i Çîn ile Kısra-yı tâc-dâr (s. 44)

Dügünlerde ikram edilmek üzere çeşit çeşit yiyecek ve içecekler hazırlanır. Dîvân'ın 3. ve 13. kasidelerinde padişah dügünü anlatılırken dügün yemeği listesinde et yemekleri, pilav, güllaç, helva, leb-i dilber,

²⁵ Ayrıca bk. s. 42/K.13-2.

²⁶ Ayrıca bk. s. 43/K.13-13, 14.

kelle şeker, şeker şerbeti gibi yiyecek ve içeceklerin olduğu belirtilmektedir. Bu leziz yiyecekler misafirlere “tamah gözleri kör oluncaya dek” ikram edilir.

Şol deñlü pişdi maṭbah-ı sūrında aṭ‘ime
Kūr eyledi ṭama‘ gözini keşret-i buḥār (s. 44)²⁷

Düğünlerde kına gecesi tertip etmek, dualar ve ilahilerle kına yaktıktan sonra eğlenmek düğün âdetlerimizdendir:

Ḥinnā gicesi şem‘ tıttup cāriye-i māh
Ṭās-ı felek içre şafaḳı kıldı müheyyā (s. 15)

Padişah düğününde halka hoş vakit geçirtmek için musiki ziyafeti sunmanın yanı sıra, at yarışları yapıldığı, yine atlı bir oyun olan poloya benzer “çevgân” oynandığı, güreşler düzenlendiği; hayal oyunları oynatıldığı, hokkabazlık numaraları gösterildiği düğünü tebrik için sunulmuş kasidelerde belirtilmektedir.²⁸

Yüksekçe bir yere bağlanan elma, armut veya şeker gibi bir yiyeceği elleri kullanmadan ısırmaya çalışma şeklindeki özellikle çocukların katılabileceği oyun, düğünlere renk katan diğer bir eğlencedir:

Daḳup resenin kāhkeşān ḳurşına māhuñ
Ḳapmaḡa anı tız idi dendān-ı süreyyā (s. 15)

Gelinin yahut sünnet çocuğunun önünde çeşitli resim, çiçek, meyve veya mücevherlerle süslü, bal mumundan yahut gümüşteyapılmış “nahl” adı verilen sun’î ağaçlar taşımak eski düğün geleneklerindedir.²⁹

Zeyn oldı nahl-i şem‘-ile meydān-ı ḳaşr-ı şāh
Yapıldı şanki cāmi‘-i çarḫa niçe menār (s. 43)

²⁷ Ayrıca bk. s. 14/K.3- 5,6,7,8,10,14; s. 42/K.13-8, s. 45/K.13-36.

²⁸ Bk. s.42/K.13-5, 6, 9, 10, 11, 48; s. 76/K.23-5; 88/K.28-3.

²⁹ Bk. Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Haz. Cemal Kurnaz, MEB Yay., İstanbul 1996 s. 372; İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay. (III. Baskı) Ankara 1995, s. 415.

Gelinler, “meşşâta” denen kadınlar tarafından yüzlerine devrin makyaj malzemeleri sürülerek, saçlarına teller takılarak süslenir:

Zeyn idüp kendin gümüş teller taşınmış başına
Nev-‘arūs olmuş kıranfül sen şeh-i hūbān için (s. 178)³⁰

Gelinle damadın üzerine imkânlar ölçüsünde saçı saçmak yaşayan geleneklerimizdendir:

Bir şubh-dem ki sūr-ı güle ebr-i nev-bahār
Gönderdi jâleden saçılık dürr-i bî-şumār (s. 42)³¹

Gelinin uzun müddet konuşmaması, gülmek bir yana tebessümden bile kaçınması edepten sayılır:

Şeherden bezm-i gülşende açan bülbüllerüñ gönlin
‘Arūs-ı göncanuñ nâz ile itdügi tebessümdür (s. 268)

7. Hastalıklar ve Tedavi Yollarıyla İlgili Hususlar³²

Eski tıbbı göre insan vücudunda kan, balgam, safra ve sevdâ olmak üzere dört sıvı vardır. Bu sıvıların karışımının yani “ahlât-ı erba’a”nın dengede olması sıhhat alâmetidir. Kan, balgam, safra veya sevdâdan herhangi birinin artması veya eksilmesi hastalıklara sebep olur; bu dengesizliğin çeşitli maddelerden hazırlanan şerbet ve macunlarla, kan alma gibi tedavi yöntemleriyle giderilmesi gerekir. Bedenin sıhhat bakımından salim olması, ahlât-ı erba’anın yeterli ölçüde dengede bulunmasına “mizac” denir. Vücut sıvılarındaki orana göre insanların mizacı safravî, sevdavî, demevî ve balgamî diye dörde ayrılır ve sonuçta har ve yâbis mizaç ortaya çıkar.³³

³⁰ Ayrıca bk. s. 22/K.6-7, 30/K.11-1, 144/K.49-8.

³¹ Ayrıca bk. s. 44/K.13-34.

³² Bu hususta yapılmış ayrıntılı bir çalışma için bkz: Emine YENİTERZİ, “Dîvan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar”, **SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 4, Konya 1999, s. 87 – 103.

³³ Bk. “Ahlât-ı Erba’a”, Ahmet Talat Onay, **age.**, s. 90.; Doç. Dr. İskender Pala, **age.**, s. 25.

Güftār-ı raḥb u yābisi ḥarc itme ey ṭabṭb
Ölmekden özge derd-i ḡam-ı ‘iṣḡa yok devā (s. 232)

Mizâcî ıslah etmede ilâç niyetiyle şaraptan da faydalanıldığını
aşağıdaki beyitten anlıyoruz:

Şarāb idermiş mizâcî ıṣlāḥ
Mizâc-ı Nev’î sever şalāḥı (s. 551)

Bazı hastalıkların, hastalığı kapanların yakınlarında bulunmakla
sağlıklı insanlara da geçtiği, böyle durumlarda hastalığın bulunduğu
yerde karantina tedbirlerini alınması gerektiği çok eski tarihlerden beri
bilinmektedir.

Hep saña hevā-dār olanuñ beñzi şarardı
Yokdur maraz-ı mihr ü maḥabbet gibi sārī (s. 543)³⁴

Nezle kış mevsiminin yaygın hastalıklarındandır:

Burūdet ile felek mübtelā-yı renc- i zükām
Akıtsa dīde vü bīnīsi ṭaḥ mī āb-ı revān (s. 116)³⁵

Çeşitli sebeplerle kalp atışlarının hızlanması ve nefes alıp
vermenin sıklaşması şeklinde beliren kalp rahatsızlığına “yürek
oynaması” denir; hafakan diye de bilinir.

Bād-ı şubḥ ile diñüz oynamasun ḡonca-i ter
Yürek oynamasına uğramasun bülbüller (s. 273)

Sıtma, korunma ve tedavi yöntemlerinin yeterince bilinmediği
dönemlerde hastahaneleri ateşler içinde kıvranan hastalarla dolduran
öldürücü bir illettir:

Nite kim tāb-ı teb-i mihr-i ‘izār-ı gülden
Ola bīmār şifā-ḡāne-i gülşende hezār (s. 79)

³⁴ Ayrıca bk. s. 529/G.509-3.

³⁵ Ayrıca bk. s. 65/K.20-4; 106/K.34-10.

Sıtmayı atlatabilen hastaların eski güçlerine kavuşmaları uzun zaman alır:

Ža'f-ı teb ile bir kıla döndi ten-i bīmār
Bir pâre meger tâb vire kuvvet-i şıḥḥat (s. 249)³⁶

Sıtma hastasının ateşini düşürmek için hastaya okunmuş su içirmek, boynuna sıtma ipi bağlamak devrin tedavi usûlleri arasındadır. Tas içerisine bırakılan, üzerinde “Biz: ‘Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve zararsız ol’ dedik. Ona düzen kurmak istediler, fakat Biz onları hüsrana uğrattık.”³⁷ mealindeki âyet-i kerîmenin yazılı olduğu kâğıdın suyunu hastaya içirmenin de iyi geleceğine inanılır:³⁸

Nüşa-i mähı dem-i tebde koyup içmege âb
Saña ḥurşîd-i felek tās-ı zer itdi ihzâr

Bağlasam olur idi rişte idüp ḥummāñı
Ğuşşadan şöyle za'îf olmuş idi cism-i nizâr (s. 78)³⁹

Dudak uçuklaması gibi bazı rahatsızlıkların kem gözlerin nazarıyla ortaya çıktığına inanılır. Göz değmemesi için nazar boncuğu takılır:

Lebüñ âzürde olup âbile peydâ itmiş
Sâkıyâ gözleri degmiş gibi mestânelerüñ (s. 374)⁴⁰

Jâle şanmañ taḡdı tıfl-ı goncaya göz boncuğı
Ķılmağa yavuz nazâr def'in sirişk-i 'andelîb (s.244)

Tabipler hastalığın ne olduğunu araştırırken önce nabızı kontrol ederler:

³⁶ Ayrıca bk. s. 79/K.23-41.

³⁷ Enbiyâ, 21/69-70, **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988.

³⁸ Zafer Önler, **Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifa I Giriş-Metin**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 139.

³⁹ Ayrıca bk. s. 123/K.39-37; 191/Musammat 5-3.

⁴⁰ Ayrıca bk. s. 81/K.24-212; 275/G.76-2.

Şararmış çihresi teb-lerzededen şâh-ı çenārīnūñ
 ʤabībā nabzını ʤutsañ ‘aceb bilsek nedür derdi (s. 512)

Hastalığın teşhisinden sonra tedavi aşamasına geçilir. Hastalığa göre günümüzün şuruplarının yerini tutan şerbetler hazırlanır. “Hastaya şerbet mi sorulur?” veya “Nabza göre şerbet verme” deyimlerimiz bu tedavi yönteminden ortaya çıkmıştır:

Cāna gelmiş hasta diller var iken ol gönca-leb
 Şerbet-i la‘lin şunar aġyāra hikmet bundadır (s.279)⁴¹

Hastalığın en mihnetli olduġu vakit gecedir. Hastalar ancak sabaha doġru rahat yüzü görebilirler:

Şām-ı zahmet āhır oldı şubh-ı rāhat vaġtidür
 Hasteler meşhürdur bulur ifākat şubh-dem (s. 111)

“Tebdīl-i mekānda sıhhat vardır.” inancıyla hastalara hava deġişimi tavsiye edilir:

Sefer it derdüñe tīmār ola şāyed Nev‘ī
 Bā‘iş-i şıhhat olur eylese bīmār sefer (s. 325)⁴²

Bedenî ve rûhî bir kısım hastalıklara kaplıcaların iyi geldiġi bilinir:

Şafā virüp dile āb u havāsı ġaplıcanuñ
 Keder ġomadı giderdi şafāsı ġaplıcanuñ (s. 388)
 Küçük çaplı kanamalar, üzerlerine örümcek aġı veya kül
 basılarak durdurulur:

Cigerde ʤurmaz aġar hūn-ı zahm-ı tūr-i nigār
 Örümcek aġı başar üstine bu cism-i nizār (s. 285)⁴³

⁴¹ Ayrıca bk. s. 315/G.142-1.

⁴² Ayrıca bk. s. 285/G.92-4.

⁴³ Ayrıca bk. s. 414/G.308-2.

Dest-i kudret üstine urup gubâr-ı cismümi
 anı dil zamınıñ bir pâre teskîn eylemiş (s. 349)

Yaralar, üzerlerine merhem sürüldükten, özellikle derin yaraların içine pamuk, keten veya tiftikten bükülerek hazırlanmış fitiller yerleştirildikten sonra sarılır. Görünmez yaraların bu tür tedavisi elbette mümkün değildir:

Bir oñulmaz yaradur 'ıř u maabbet yarası
 aşılı şarılmayınca çäre yo tımâr güç (s. 255)⁴⁴

amuñla urdı meger sîneye şafa ançer
 Hilâl penbe-i mehden fetîle bükdi aña (s. 10)

Tımâr idemez derd-i dile yâr nice itsün
 Bir zam-ı azâdur dounur yara görünmez (s. 341)⁴⁵

Derin yaralar, üzerleri kabuk bağlayıp iyileşmeye yüz tutuncaya kadar suya değdirilmez:

Havâlanursa n'ola zam-ı sîne-i Nev'î
 Şoyundu girdi yem-i 'ışqa tâze yara ile (s. 469)⁴⁶

Devrin tıbbının kullandığı tedavi usûllerinden biri de kan almaktır. Kan alınması gereken hastalıklar genellikle ağrı türünden olanlardır. Kan alma işine "hacamat", bu işte uzmanlaşanlara da "haccâm" denir:

ılmadı bımâr rûhı 'illet-i tenden alâş
 Gerçi peykânuñ senüñ mâhir geçer an almada (s. 481)⁴⁷
 Zehrin etkisi "tıryâk" da denen panzehirle giderilir:

ükemâ ittifa idüp hergiz
 Bulmadılar bu zehre tiryâı (s. 191)
 Gül suyu baş ağrılarını gidermede de kullanılır:

⁴⁴ Ayrıca bk. s. 57/K.17-7, 172/Musammat 1-18, 203/Musammat8-3, 331/G.169-1.

⁴⁵ Ayrıca bk. s. 106/K.34-13.

⁴⁶ Ayrıca bk. s. 518/G.487-6

⁴⁷ Ayrıca bk. s. 40/K.12-93, 106/K.34-17.

Gül-âb-ı sāğar-ı meyden meded bir pāre sür sāķī
Derûn-ı sīne pūr-tāb oldu virdi derd-i ser fūrķat (s. 251)

Kaşalot adlı büyük bir okyanus balığından elde edilen anber; tespih, kâse, fincan gibi eşyâların yapımında, güzel koku imalinde ve tıpta kullanılır. Eski tıptaki çeşitli kullanımları arasında toz hâline getirip burna çekmek de vardır. Bu uygulamanın kalbe kuvvet vereceğine inanılır:

Virürken ħalbe ‘anber ħuvvetin ġāzīlerüñ ħāķi
Dimāğında olan ħaşm-ı sefhüñ ħam sevdādur (s. 84)

Gözü karanlıkta bırakmanın göz hastalıklarına iyi geleceğine inanılır:

Dīde-i maħcūba nūr-ı ma‘rifet ‘ayn-ı zarar
Nitekim çeşm-i ‘alīlūñ tār u zulmet çāresi (s. 549)

Sürme taşı dövülerek elde edilen sürme (kuhl, tütīyā), makyaj malzemesi olmasının yanı sıra, göze parlaklık vermek ve görüşü kuvvetlendirmek gibi tıbbī maksatlarla da kullanılır. Etkisini artırmak için şifalı olduğuna inanılan başka maddelerle de karıştırılır:

Tütīyā-yı ‘illet-i çeşm-i ülü’l-ebşār olur
Yümn ile ħāk-i reh-i ‘anber-fişān-ı maħdemüñ (s. 371)

Akıl hastaları, kendilerine veya çevrelerine zarar vermemeleri yahut kaybolmamaları için bağlanır:

Her biri bağlamalı āteşī dīvāne diyü
Şem‘ pervāneleri dūd ile zencīre çeker (s. 273)⁴⁸

8. Ölümle İlgili Hususlar⁴⁹

Pek çok hastalığa şifa bulunsa da ölüm, hayatın acı gerçeklerindedir. Son nefese kadar hastanın şifa bulma umudu vardır.

⁴⁸ Ayrıca bk. s. 273/G.73-2, 340/G.185-3, 363/G.224-1, 432/G.338-9.

⁴⁹ Bu konuya ayrılmış bir makale için bkz: Emine Yeniterzi, “Dīvan Şiirinde Ölümle Dair Bazı Hususlar”, **SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.5, Konya 1999, s.115-139.

Hasta ölüm yatağında iken yalnız bırakılmamaya, son arzuları gerçekleştirilmeye çalışılır. Şeytanın hastayı su teklifiyle kandırıp îmanını çalmaması için hastanın susuzluk çekmemesine dikkat edilir:

Şifâ umsa n'ola 'İsî lebünden cism-i bîmârum
Ölince hastalar kesmez hayâtından recâ 'ömrüm (s. 408)

Yâr için bârid söz añmış müdde'î güş eylemeñ
Hastaya şu 'arz ider İblîs îmân almada (s. 481)

Ağır hastalıklarda ölüme kurtuluş gözüyle bakılır:

Niçe demdür sırr-ı "mütü"dan umar feyz-i hayât
Bir ölümlü hasteyin gam pisterinde muhtaazar (s. 33)

Ölüm gerçekleştikten sonra, ölenin ailesine ve topluma çeşitli görevler düşer:

Şatuban pîrezeni sâğara şarf eyle yürü
Ölice il dağı mı şarmaya dirsın kefenüñ (s. 381)

Ölen kişinin atına ters eyer vurmak, sancakları ters çevirmek gibi eski mâtem geleneklerimiz on altıncı yüzyılda da devam etmektedir. Mâtemi temsil eden renk mavidir:

Ĥing-i çarĤa ol seĤer ma'kûs eyer urdı güneş
Nişf-ı kırsından pes-i Ĥâne görüñdi âşikâr (s. 173)
Ol gice kıldı güneş zerrîn livâsın ser-nigün
Eyledi Ĥayl-i melek Ĥink-i sipihri nîlgün (s. 182)

Defin işleminin tamamlanınca kabrin başından hemen uzaklaşmaz, "telkin"de bulunulur. Özellikle kutsal sayılan günlerde kabirler ziyaret edilir, kabrin başında Kur'an okunur:

Başu ucında zebân-ı Ĥâl ile 'ışĤ âyetin
Öldüğünde tîşesi FerĤâd'a telĤîn eylemiş (s. 349)

Hayāl-i dāne-i hālūñle hāk olursa vücūd
Sipihri-pīr ola kabrümde sübhā-gerdānum (s. 415)

Öldükten sonra unutulup gitmemenin “ölmez bir eser bırakmak” gibi yolları vardır. Şairlere destek olmak suretiyle de ad yaşatılabilir. Şair, bir eserini ithaf ederek veya adına kaside yazarak zor zamanında kendisi kollayan kişinin namını yüzyıllarca yaşatacaktır

Cihānda adumuz kılsun diyen nām ehli serverler
Çerāğ ile arar tūmār-ı eş‘ār-ı senā-h‘ānı (s. 137)

Toplumca değer verilen kişilerin kabirleri türbe hâline getirilir. Türbelerin bakımları için özel görevliler tahsis edilir:

Gündüz birisi hizmetin eyler gice biri
Mihr ile māh meşhedine oldu türbedār (s. 187)

SONUÇ

On altıncı yüzyıl günlük hayatının çeşitli unsurlarını Nev’î’nin **Divan**’ında bulmak mümkündür. Sosyal hayatla ilgili hususlar, özellikle kasidelerin giriş bölümlerinde ve müfredlerde açıkça ifade edilirken, gazelerde aşkı ve aşk hâllerini açıklamada, edebî sanatlara büründürülmektedir. Nev’î, **Divan**’ında mensubu olduğu toplumun günlük yaşamını, kendi duygu ve düşüncelerini ifade etme aracı olarak kullanmıştır.

Divan’ın taranmasıyla tespit ettiğimiz hususlar, Osmanlı Devletinin siyasî gelişmeleri, ekonomisi, toplum düzeni, tıbbı, folkloru gibi çeşitli konularda araştırma yapacaklara Eski Türk Edebiyatının kaynaklık edebileceğini göstermektedir.

Eski Türk Edebiyatının teşekkülü sırasında Fars etkisi, hatta taklidi olabilir; fakat zamanla bu bilinçli bir şekilde aşılmıştır. Nev’î, Fars taklidinden kurtulmak için bilinçli bir mücadele verdiğini açıkça belirtmektedir:

Nev‘iyā nazm içre icād eyledūñ bir tarz-ı hāş
Rūm’ı kırtarduñ ‘Acem eş‘ārına taqlīdden (s. 438)⁵⁰

⁵⁰ Ayrıca bk. s. 534/G.517-5.